

Absztrakt

Az emberi közösségek régi idők óta vezéreik halála után azok testi maradványai részére díszes emlékhelyet alakítottak ki, ezek kifejezték azok eszmei maradandóságát, egyúttal ezek a személyek az adott nemzet identitásának meghatározó elemeivé váltak. A középkor királyainak hamvai, akik megteremtették Európa államait, keresztény templomok szarkofágjaiban mai napig meglátogathatók. Ázsiában hasonló tapasztalható. A társadalom az emberi kultúra nagyjainak, tudósoknak, művészi alkotóknak is díszes sírhelyekkel fejezte ki háláját. Életemben sok jeles ember síremlékét volt alkalmam meglátogatni és tisztelegni emléküik előtt.

Abstract

Since ancient times human communities have created fancy memory places for mortal remains of their leaders. It expresses endurance of their ideology. These personalities have become substantial elements of a given nation's identity. In this way the ashes of the kings of middle ages who created the states of Europe have placed in the cathedrals of christian Church. Same memorizing can be observed in Asia. The society gave similar honour and accolade to the giants of human culture, to the scientific or artistic creators. In my life I had opportunities to visit shrines of illustrious persons and salute their memory.

Minden jelen valamiféle múlt eredménye. A jelen csak úgy magyarázható meg, ha tudjuk honnan jött és milyen úton. A prezentizmus a múltat is ennek az útnak az ellentétes irányú bejárása által tudja helyesen megközelíteni. A modern ember – nagyrészt tanultsága miatt – többet akar tudni a jelenbe torkolló múltból, az ide vezető emberi vonulatok fejlődéséről. Ebben – azt is tudja – kiemelkedő embereknek meghatározó szerepe volt és gyakran ezek társadalmi, szakmai, emberi életútja érdeklődésének középpontjába kerül. A modern hivatalos kultúra (tudásalapú társadalom) az ismeretterjesztést

fontosnak tartja, és ezzel elébe megy az átlagember ilyen irányú tudásfejlesztő igényének is. Így válik múzeumná jeles emberek szülőháza, lakhelye és így válik sírhelyük, síremlékük a haláluk után is élő, vagy éppen akkor születő kultusz helyeivé.

Életem folyamán a világ, főleg Európa több országában jártam. Mindenütt különös tisztelettel, van ahol áhítattal közelítettem meg az adott nép, ország jeles embereinek vagy az emberi kultúra nagyjainak síremlékeit. Végigjárom újból gondolatban ezeket a (külhoni) helyeket! Ha bizonyos szempont alapján hasonló tárgyakat, helyeket, személyeket felsorolunk, akkor ez önmagában egy sajátos belső esztétikai élményt vált ki, ezt nevezte Umberto Eco a lista mámorának.

A történelemből ismerjük az egyiptomi fáraók monumentális, még életükben elkészült, túlvilági életüket előkészítő kamrákat is tartalmazó piramisait (pl. Hufu/Kheopsz piramis). Ezeket személyesen nem láttam, de a téma indításánál feltétlenül ezzel kell kezdenem.

Az ókori világ 7 csodájának egyike volt Mauszolosz, a kisázsiai, perzsa uralom alatt álló Kária helytartójának halotti emlékműve, amelyet Kr. e. 353 és 350 között az ő parancsára építettek a fővárosban, Halikarnasszoszban. Halála után felesége ebben helyezte el. Nagyszerű, görög templom jellegű épület volt, tetején márvány négylovas kocsi. A mauzóleum kifejezés a hasonló célú építményekre innen származik. Sokáig állt, végül földrengés döntötte romba. Maradványait angolok próbálták kiásni (1852) és a British Museumba hozták. Itt láttam kiásott részleteket, pl. oroszlán szobra, görögök és amazonok harca domborművön.

Az európai síremlékeket Ravennával kell kezdenem: Galla Placidia (több római császár társa, †Kr. u. 450) színes és Theodorik (Itáliát meghódító osztrogót király, †Kr. u. 526) várszerű mauzóleumával.

Európa államai és nemzetei a középkor évszázadaiban alakultak ki, a feudalizmus társadalmi struktúrái és a kereszténység ideológiája alapján királyságok szerveződtek. Erős királyok tették le a máig létező államok alapköveit. Ezen időszakról a királyok által meghatározott történések a nemzeti tudatba beépültek és ma is, a globalizáció ellenére

megmaradt nemzeti identitás szerves részét képezik. Mivel kezdetben a vallás szerint a király az Isten kegyelméből („dei gratia”) uralkodott, testi maradványait, szarkofágját egy jelentős templomban helyezték el, sok esetben ráillesztették kőszobrukát.

Londonban a Westminster Apátság templomában 16 angol király és királynő síremléke van

elhelyezve, az első Hitvalló Edvárdé (†1066), aki felújította a 960-ban épült templomot. Érdeemes megemlíteni VIII. Henrik két lányának közös és a lefejezett skót Mária királynő síremlékét. Tíz király sírja a windsori Szent György kápolnában van, így VIII. Henrik (harmadik feleségével, Jane Seymore-ral), a lefejezett I. Károly és a számomra emléket jelentő VI. György (+1952) síremléke is.

Theodorik mauzóleuma, Ravenna (Fotó: Wikipedia - ThePhotografer)

I. Erzsébet szarkofágja, Westminster Abbey, London (Fotó: Wikipedia - Jacob Truedson Demitz)

A francia királyok szarkofágjai a Párizs melletti Saint Denis Székesegyházban találhatók meg Klodvigtól (†511) XVIII. Lajosig (†1824), köztük Kis

Pipin, szent Lajos, XIV. és XVI. Lajos (többnek csak kenotáfiuma, mivel a forradalmárok kihányták testüket innen).

Louis Braille szarkofágja, Pantheon, Párizs (Fotó: Wikipedia - Lucas Werkmeister)

A svéd királyok és családtagjaik a stockholmi Riddarholmen templomában, Magnus Ladislástól kezdve (†1290), Bernadotte francia tábornok, mint XIV. Károly és leszármazottai külön kápolnában.

A dán uralkodók az egykori főváros, Roskilde székesegyházában Kézfogú Haraldtól kezdve (†985) a jelenig (ott jártamkor éppen a jelenlegi királynő, Margit tett látogatást a templomban).

XIV. Károly szarkofágja a Riddarholmen kápolnájában (Fotó: Wikipedia - Håkan Lind)

A prágai Szent Vitold Székesegyházban (pl. IV. Károly, Pogyebrád György, Nepomuki szent János) és a krakkói Wawel Szent Szaniszló és Szent Vencel Székesegyházában (pl. Sobieski János, Báthory István királyok, Tadeusz Kosciuszko, Adam Mickiewicz) több király és jeles ember sírját találjuk.

Lisszabonban a szent Jeromos kolostor templomában van a királyi nekropolisz (pl. I. Manuel, Henrik), de itt van Vasco da Gama, a híres utazó-felfedező és Fernando Pessoa, a híres író is eltemetve.

A szentpétervári Péter-Pál Erőd templomában vannak elhelyezve I. Pétertől kezdve (1731) az orosz cárok szarkofágjai. 1998-ban egyik kápolnájában helyezték el a bolsevikok által kivégzett III. Miklós cárnak és családjának földi maradványait.

Bécsben a kapucinusok temploma alatt II. Mátyás császár és király avatta fel 400 éve a Habsburg-ház tagjainak kriptáját (Kapuzinergruft, 1622). Mi magyarok is érintve vagyunk ebben közös uralkodóink következtében. Impozáns szarkofágok rejtik Mária Terézia, Ferenc József testi maradványait, itt van utolsó királyunk, IV. Károly és fia, Ottó koporsója is (vele személyes találkozás emlékét is őrzöm).

A római Szent Péter Székesegyházban, nagyrészt az altemplomban, található több mint 90 pápa síremléke, beleértve szent Péter apostol feltételezett sírját is.

Párizsban a Dôm des Innocents-ben van Napóleon dísz-szarkofágja elhelyezve a templom föld alatti szintjén (1861), a földi szintről csak meghajtott fejjel lehet rátekinteni (!). Körben a falon a sokat emlegetett mondása: „*Óhajom, hogy hamvaim a Szajna partján nyugodjanak, azon francia emberek között, akiket annyira szerettem*”.

A 20. században diktátorok is kaptak haláluk után dísz-síremlékművet. Lenin, a Szovjetunió megteremtője számára Moszkva főterén, a Vörös téren hatalmas mauzóleumot építettek fel (†1924), amelyben balsamozott testét láthatják a látogatók (1965-ben láttam), szinte vallásos (ortodox) fenséggel mutatták be. Sztálin 1953-as halála után szintén ide került, de bűnei felfedését követően 1961-ben a Kreml falához helyezték át. Az ő emlékét detronizáló Hruscsovnak a novogyevicsi temetőben jutott hely. Sírján jellegzetes kopasz koponyáját láthatjuk, magyar diplomata segítségével sikerült bejutnom ide. Leninéhez hasonló mauzóleum épült Dimitrovnak Szófiában (†1949), Titónak más jellegű Belgrádban (†1980).

Franco, spanyol diktátor sírját az Eleettek Völgyében, az elesett katonák sírjait magába foglaló sziklabarlangban helyezték el (†1975), 2019-ben a szocialista kormány döntése értelmében hamvait a családi temetkezési helyre vitték át.

Európán kívüli királyok síremlékeit is volt lehetőségem megtekinteni. Bangkokban, Thaiföld fővárosában templomok oltárszerű szarkofágjai rejtik a királyi maradványokat. A Csakri-ház királyai 1782-től uralkodnak, I. Ráma király ekkor lépett trónra, 1809-ig élt. Arany Buddhát tartó síremléke a Királyi Palota melletti Wat Pho templomban van.

Dél-Koreában, Szöul közelében egy ottani ismerősöm vitt el (1999) az akkor még publikum számára nem megnyitott királyi temetőbe (15.–16 sz.), a Hongreung és Yureung sírokhoz. Háromemeletes sírdomb tartalmazta a királyi testeket, mellette egy állatszobrokkal szegélyezett kövezett út vezetett a rituális épülethez.

Hongreung és Yureung királyi sírhalom, Szöul mellett, Dél-Korea (Fotó: cha.go.kr)

Az „újkori világ” hét csodájának egyike, a Tádzs Mahal, Agrában, Indiában épült a 17. században (1632–1647). Sáh Dzsáhán mogul uralkodó építtette gyermekszülésben meghalt feleségének, Mumtáz Mahalnak emlékére. Különböző márványokból, speciális eljárásokkal épült fenséges

épületkomplexus lett az emlékhely, ahová a mogult is eltemették.

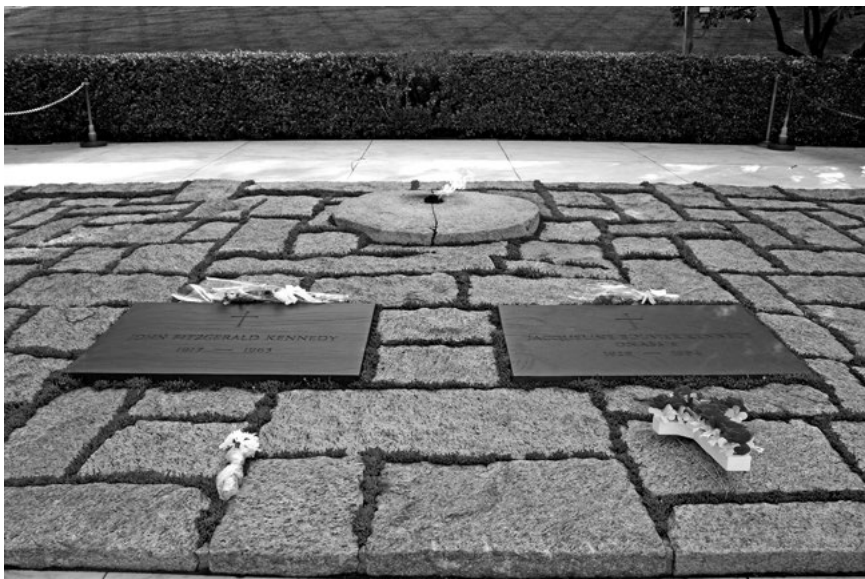
Indiában szintén, Új-Delhiben egy főút melletti szabad területen található egy nagy négyzet alakú, fekete márvány emlékmű, amelyet azon a helyen állítottak fel, ahol Gandhi testét elhamvasztották.

Raj Ghat, Gandhi emlékmű, Delhi, India (Fotó: Wikipedia - Humayunn Peerzaada)

Érzelmileg emlékek által érintve látogattam meg (2000) Washingtonban az arlingtoni temetőt, ahol egy kőkockák fedte sírra helyezett táblák és

mellettük egy égő örökmécses jelzik John Fitzgerald Kennedy, amerikai elnök és testvére, Robert hainvainak helyét.

John Fitzgerald Kennedy és Robert Kennedy sírja, Arlington, Washington (Fotó: Wikipedia - Wknight94)

A másik csoportját a jelentős embereknek, akiknek sírját a közösség, a társadalom különös becsben tartja, sőt díszes formában bemutatja, a tudományok és művészeti ágak jeles alkotói képviselik, ebbe természetesen beleértve, sőt kiemelve az irodalom nagyságait.

A jelentős tudósok művei már az élet részévé váltak, az egyedi alkotások is, olykor annyira, hogy az alkotók neve elhomályosult, esetleg ki is esett a közismeret keretéből. Számomra különös élmény volt az alkotók síremlékeivel találkozni. Legtöbbszörüknél ismertem azt a személyes utat, sokszor harcot, amelynek során alkotásuk, művük az emberiség, vagy legalább a tudományos világ értéke, kincse lett. Itt is Horatiust kell emlegetnem: Exegi monumentum, aere perennius („ércnél maradandóbb

emlékművet alkottam”). Valamiféle személyes kapcsolatot tettek teljesebbé ezek a látogatások.

Duns Scotus skót skolasztikus filozófus volt, Oxfordban, majd Párizsban tanult, működött, végül Kölnben telepedett le. Teológiai tételei skótizmus néven foglalhatók össze. Kölnben halt meg (1308), a testi maradványait tartalmazó faragott kő szarkofágra a Minorita templomban akadtam. Rajta a latin felirat: „Scotia me genuit. Anglia me suscepit. Gallia me docuit. Colonia me tenet” (Skócia szült. Anglia elfogadott. Gallia tanított. Köln megtart.).

Hollandiában, Delft város Oude Kerk (Öreg Templom) templomában található Anton van Leeuwenhoek díszes síremléke. Őt tartjuk a mikroszkóp feltalálójának, amellyel mikrobákat, emberi sejteket tett láthatóvá (1672).

Anton van Leeuwenhoek síremléke, Oude Kerk, Delft (Fotók: Richard Kaplan)

Duns Scotus szarkofágja, Minorita templom, Köln (Fotó: Wikipedia)

Wilhelm Konrad Röntgen földi maradványait Németországban Giessen egyetemi város polgári temetőjében egy közös családi sírban helyezték el, itt található ma is, ebben a városban volt a fizikai tanszék vezetője a híres felfedezése előtti évtizedben (1879–1889). A város főterén az áthatoló sugarakat szimbolizáló emlékszóbor áll.

A londoni Szent Pál Székesegyház tervezője és építésének vezetője (1675–1710) Christopher Wren polihisztor építész volt, aki több templom tűzvész utáni helyreállítása, újratervezése mellett több tudománnyal is foglalkozott (pl. orvosi kísérletekkel is). Fekete márvány koporsója a domban van, rajta a felírás: „Lector, si monumentum requiris, circumspice!”, „olvasó, ha emlékművet keresel, nézz körül!”

A székesegyház kriptájában több jelentős személy szarkofágját helyezték el. A kiváló hadvezérek (Nelson admirális, Wellington) mellett találjuk Alexander Flemingnek, a penicillin, az első antibiotikum felfedezőjének síremlékét, különösen jó érzés itt látni ezt: ő volt az egyik „admirális” az emberiségnek a fertőzések, járványok elleni háborúban. De nem feledkezhetünk meg Florence Nightingale-ről, a szakszerű nővéri ápolás megteremtőjéről sem. A nagy harcosok mellett a festők koporsói (Reynolds, Turner, Blake) már a szépség felé viszik tovább emlékező gondolatainkat.

A párizsi Pantheonban, amely eredetileg szent Genovéa templomának épült (1758–1790), a francia forradalom után a nemzet nagyjainak temét magába fogadó emberi szent hely lett. Itt helyezték örök nyugalomra és én is itt láthattam

koporsóját – többek közt – a következő jeles embereknek: Voltaire, Rousseau, Victor Hugo, Zola, Dumas, Monet, Pasteur, Curie-házaspár, Braille.

Gerhard van Swieten kiváló németalföldi orvos Mária Terézia udvari orvosa és emellett a birodalom egészségügyi tanácsosa volt. Számunkra fő jelentősége abban állt, hogy javaslatára indította meg a királynő a Pázmány Péter által alapított nagyszombati egyetemen az orvosi kart (1769), amely később Pestre költözött és így a mostani Semmelweis Egyetem elődje volt. Van Swieten sírját sikerült a bécsi Augustinerkirche Georgekapellájában (Györgykápolna) megtalálni. A kőpadlóba mélyített sírt a padlóból alig kiemelkedő tetőzet fedi.

A nagy művészek alkotásai a szellemi világ részévé váltak, magukban képviselik az értéket alkotójuk személyes sorsától függetlenül. Az alkotások önálló életet élnek, de alkotójuk bennük él tovább saját biológiai életük után is. Ez fejeződik ki a híres horatiusi sorban: „non omnis moriar” (nem fogok egészen meghalni). A nagy művészekre érvényes is ez a maxima, ahogy sokan idézik is (pl. Illyés Gyula). Van, amikor az alkotónak és művének fogalma, akár poszthumusz emléke szorosan kapcsolódik, mint például Shakespeare és Hamlet, vagy Dante és az Isteni színjáték neve. A szellemi alkotás már megszületésekor halhatatlan, „tartalmát tekintve kezdettől fogva az időtlen tartományában van” – írja Georg Simmel, a neves filozófus, tehát az alkotó szelleme ott lebeg műve körül. R. J. Lifton szerint minden ember a mások által észlelt és nem felejtett tette által elérheti a szimbolikus halhatatlanságot, jelentős embereknél ez még áthatóbb.

Shakespeare sírja, Stratford-upon-Avon, Holy Trinity Church (Fotó: Stuart Black)

Az angol mentalitás az írói tevékenységet a szakrális teremtés fogalmába sorolja. Az első angolul író költő, Geoffrey Chaucer (*The Canterbury Tales*) testét halálakor (1400) a londoni Benedictus kápolnában helyezték el, majd a Westminster Abbey felépülése után áthelyezték ide (1556) és ezt követően itt, a templomban az írók, költők emlékének egy külön részt alakítottak ki, ahol máig több mint 130 személy részben szoborral, domborművel díszített, emléktáblája szerepel. Ez a hely az ún. Poet's Corner. Több nagy író van itt eltemetve (pl. Dickens, Kipling, R. Browning), a többi emléket csak emléktábla őrzi. Tehát az írók azt a megtiszteltetést kapták, mint a királyok. Meg kell említeni, hogy az itt élő és működő Händel zeneszerző is itt lett eltemetve, sőt a templom más részén Newton és Darwin is.

Shakespeare-t halála után születésének és életének településén, Stratford-upon-Avon-ban a Szentháromság templomban temették el (†1616) egyszerű kőtömb alá. Bár vers átkozza meg a síron a sírrablókat („Blese be the man spares thes stones,

and curst be he moves my bones”), többször feldúlták a sírt, állítólag koponyáját is elrabolták. Itt állni – azonban – azt az érzést adta számomra, mintha az Olimposzon álltam volna.

Dante sírja Ravennában, a Szent Ferenc bazilika mellett egy 1780-ban épített mauzóleumban található. Szülővárosa, Firenze politikai okokból vád alá helyezte (1302), ezért száműzetésre kényszerült, Ravennában élt, itt is halt meg (1321). Halála után Firenze megbánva az előzményeket szeretne volna visszakapni fiát, de a szerzetesek elrejtették testi maradványait, 1865-ben kerültek be az addig üres mauzóleumba. Sírjánál érdemes végiggondolni hányatott életét és maradványai sorsát.

A nagy olasz, reneszánsz alkotók sírja és síremléke figyelemre érdemes helyeken található. Michelangelo impozáns síremlékét Giorgio Vasari alkotta (1570), a firenzei Santa Croce templomban találjuk. Raphael (†1520) sírja a római Pantheonban van, teljes alakú Madonna (kisdeddal) szobor uralja az emlékhelyet, tanítványa, Lorenzetto faragta.

Leonardo élete utolsó három évét Franciaországban töltötte (1516–19), I. Ferenc király hívta meg és ajándékozta neki Clos Lucé kis kastélyát. Halála után testét a közeli Amboise kastély területén levő Szent Hubertus kápolnában helyezték el és bár kétely merült fel, ma is ezt tartják sírhelyének. A Loire menti várak meglátogatásakor volt alkalom mindkét helyet látni.

Tizian gyönyörű síremléke Velencében, a Santa Maria Gloriosa dei Frari templomban található, ahol az oltáron van egyik fő műve: Mária mennybemenetele. A mester pestisben halt meg (1576), ezért itt nem lehetett volna eltemetni, de kifejezett kérésére vele kivételt tettek. Az emlékművet Canova tanítványai készítették. Canova és Monteverdi síremléke is ebben a templomban van.

Szentpéterváron a Tyihvini temetőben találtam a nagy orosz zeneszerzők dízsírjaira, így Csajkovszkij, Musszorgszkij, Glinka, Borodin sírjára, mindegyiken a zeneszerző mellszobra köré épült emlékmű, Csajkovszkijé egy álló és egy ülve kottát olvasó angyal szobra között. A temető másik részében a nagy orosz polihisztor, Lomonoszov sírja vonzza a látogatót.

Sajátos találkozások voltak ezek, szarkofágok, síremlékek előtt állni és átlépni visszafelé az idő határait, megidézni a személyeket és mindazt, ami ismereteim alapján hozzájuk köthető. Így talán a Birodalom tagjává válhat az ember.